

սովորականի հախառակ՝ զգուհի իմն
օտարամոլութեամբ՝ յիշատակարան *)
դնել Վերջապէս որ մէկն յիշեմք:

Արդարեւ այսպիսի պարագայից մէջ
աւելի մեղադրելի եւ պատասխանատու
են եկեղեցական գլխաւոր պաշտօնեայք,
որոց յատուկ պարտականութիւն է հրս-
կել եւ միշտ ուսուցանել եւ զգուշացը-
նել զԺողովուրդն՝ միանգամայն միս-
թարութեան եւ հրճուանաց արժանի
Ժողովուրդն է՝ որ նա աւելի նախան-
ձախնդիր է եւ ջերմ աւանդադաս, ո-
րոյ ապացոյցները երբեմն կերելին, սա-
կայն դարձեալ չէ կտրելի ծածկել եւ
չասել՝ զի երբեմն Ժողովուրդն է մե-
ղաւոր՝ որ ինքն կտալէ կամ ան-
տարբեր կմնայ, որով դարձեալ հաւա-
ռար մեղապարտութեան եւ պատաս-
խանատուութեան կենտրոնութիւն առա-
ջի եկեղեցւոյ եւ ընդհանրութեան Ազգի:

Եկեղեցւոյ ամբողջութիւն կկազմուի
պաշտօնեայնէրոյ եւ Ժողովուրդոյ ուստի
եւ ամբողջութեան պարտքն է միշտ հրս-
կել եւ ջնքել՝ որ եկեղեցւոյ մէջ գեղծ-
մուն է: Մի ջնչին բանով անգամ
եկեղեցւոյ դէմ մեղանշողն՝ միեւնոյն է
թէ՝ ամեն բանով եւ համայն եկեղեցւոյ

դէմ կմեղանշէ, եւ եթէ եկեղեցւոյ մի
արարողութեան՝ կամ ծիսի եւ կամ սո-
վորութեան դէմ ներելի լինի մեղանշել,
ի՞նչ ապահովութիւն կայ՝ որ միւսոց
դէմ մեղանշելն ներելի տխուր չլինի, եւ
եթէ ներելի լինի՝ եկեղեցւոյ եւ Ազգի
վիճակն ուր կյանգի թող զի մեղ իրա-
ւունք տրուած չէ նախնեաց աւանդու-
թիւնքը զեղծելոյ եւ խանգարելոյ՝ մա-
նաւանդ թէ պարզ պարտաւորութիւն
ունիմք ինչ որ ի նախնեաց ընդունած
եմք՝ հարազատութեամբ եւ նոյնու-
թեամբ մեր ապագայից յանձնելոյ, եւ
մի թէ փառք է մեզ նախնեաց նուիրա-
կան եւ համայն աւանդութիւնքը եւլն
զեղծմանց մատնել, եւ ի՞նչ օգուտ, բայց
եթէ հետզհետէ խառնաշփոթութիւն-
ներ եւ խանգարումներ յաւելուլ եկե-
ղեցւոյ մէջ, որով միանգամայն մեր պա-
տուական լեզուի, Ազգի եւ եկեղեցւոյ
գոյութիւնը սպառնալից վտանգի կմատ-
նուի՝ նոր եւ օտար բաներ ընդունելով՝
օտարին հետեւելով եւ օտար շաւղաց
մէջ մոլուկելով եւ անհետանալով:

Առ այժմ՝ այսչափ:

ՎԱՐՈՒՄ ԳԱՐԴԱՊԵՏ ՄԱՆԿԱԲՆԵ:

ՊԱՏԻՄԹԻՒՆ ՀԱՆԱԾԱՅ, ՈՒՐԱՅՈՂԱՅ,

ՀԵՐԶՈՒԱԾՈՂԱՅ ԵՒ ԲՈԺԱՆԵԼՈՅ ՅԵՆԵՂԵՅՈՅԷ ՀԱՅՈՅ.

(Ն-Ի-Ն-Ի-Ի-Ի-Ի-Ի)

30-ի ԻԵ.

ՍԻՐԻՆ ՀԱՆԱՄԱԼԻՆ ԿԱՆԻՆԻՆ Է ԶՆԷ՝
ԿԱՆ 4, Ե ԹԷՆԻՆԻՆ ԵՄ ՆՈՐԱ ԿԱՆ 14:

ՄԵՐ ՏԻԱՌՆ (1073):— Փխարառս զօ-
րավոր Յունաց՝ աղղաւ Հայ՝ ապստամ-
բեանի կայսերէ, թշնամոցեալ ընդ ԳՐ-

(*) Եթէ եկեղեցին Հայոց է եւ երթնեկող Ժո-
ղովուրդն Հայ է, ինչ կնշանակէ այս օրերս ի լը-
րադիրս հրատարակուած մի անձի՝ Հայոց նորաշէն
մի եկեղեցւոյ վերայ՝ օտար լեզուով եւ տարօրինակ խ-
մլն յիշատակարան դրել տալը, եւ եթէ ստոյգ է, աւելի
մեղադրելի եւ պատասխանատու է զայն եկեղեցին Ե-
մոյ Եպիսկոպոսն, որ չտալի ներելի եւ օժէր՝ մինչեւ
յիշատակարանը Հայերէն լեզուով եւ ըստ նախնաւանդ
սովորականին նորէն արձանադրել տայր:

րիգորի Ա կայսերի յաղագս արհամարհելոյ թառնկայ Մամիկոնեան իշխանին Տարօնոյ և Սասնոյ՝ զնա ինքն զՓիլարտոս, զի սա ի ձեռն Աթուղիկոսին կոչեալ էր առ ինքն զԹառնիկ, ըստ որոյ և նա արհամարհեաց զհրաւեր իւր։ Յետ վախճանին թառնկայ գնացեալ նորա ի Թաւրուր, և ոչ գտեալ անդ զԱթուղիկոսն՝ յետ երկիցս կոչելոյ նորա զՎրիգոր ի Հայրապետական աթոռն՝ իրրեւ ոչ դարձաւ անդրը Հայրապետն, նորին հաւանութեամբ ժողով արարեալ Փիլարտոս ի Հոնի քաղաք ի Ջահան գաւառի, ձեռնադրել ասյ ի կաթուղիկոսութիւն յաթոռն հայրապետական զՏէր Սարգիս զքեռորդի Պետրոսի Վեհադարձին, հաստատեալ զաթոռն ի նմին քաղաքի ի Հոն։ Աս որ և առաքէ նա ինքն Վրիգոր Աթուղիկոս զԲօղ և զգաւազան Վեհադարձին Պետրոսի։

(1077)։ — Այլ Սարգսի չեւ ևս վարեալ զիշխանութիւն զամս իբր չորս՝ վախճանի անդէն ի Հոն քաղաքի ի գաւառին Ջահանայ։

Ամա յաջորդէ նոյնպէս հակառակաթոռ Աթուղիկոս՝ Տէր Թէոդորոս փակալ եկեղեցւոյն Հոնոյ ի նմին քաղաքի, որ յաղագս քաջ նուագելոյ զալէլուիայս՝ կոչեցաւ մականուամբ Ախիսօսիկ։

(1074)։ — Յերկրորդում ամի հայրապետութեան Սարգսի՝ Տեղապահ եղաւ Հայրապետական Աթոռոյն յԱնի Տէր Բարսեղ քեռորդի Ա կայսերին՝ ի նմանէ իսկ՝ որդի Աստակայ որդւոյ Ասիրատայ, յորժամ նա ինքն Ա կայսեր զնաց ի Աստանդնուպօլիս՝ և անախ ի Հոնով։

307. 12.

Պօղոս հակառակաթոռ Խալուկի
Ի Մարաշ՝ զամս քից։

(Ամբ Տեառն 1085)։ — Փիլարտոս զօրավար յիշատակեալն ի նախնութեաց զուխրդ, որ կացոյց հակառակաթոռ կաթուղիկոս զՍարգիս քեռորդի Վեհադարձին և զԹէոդորոս Ախիսօսիկ ի Հոնի քաղաք, սա յորժամ մաղապուրծ փախեաւ յերեսաց Պօլաաճի անուէն ամիրայ յի ի նմին քաղաքէ, և զերծաւ քաղաքն Մարաշ, ուր էին հայք ոչ սակաւ, յորդորեաց Թէոդորոս կաթուղիկոս զԱխիսօսիկն զկացուցեալն յիւրմէ ի Հոնի՝ թուղուլ զքաղաքն զայն և գալ նստիլ առ ինքն ի Մարաշ։ Այլ ի չառնուլ նորա յանձն զգալն, ածեալ անդր զօրավարին ապստամբելոյ զՊօղոս փարգապետ զփանահայր Արագայ՝ ձեռնադրել ետ զնա ի կաթուղիկոս, որով և աթոռ Աթուղիկոսաց Հայոց եղև չորս, այս ինքն՝ Մեծին Վրիգորի Ա կայսերին ի կողմանս Տորոս լիւրին, Բարսեղ քեռորդւոյ նորա՝ յԱնի, Ախիսօսիկն Թէոդորոսի՝ ի Հոնի Ջահանայ, և այսր Պօղոսի՝ ի Մարաշ։

Այլ սոյն սա Տէր Պօղոս ատեալ՝ եթէ ի բաղմանալ Աթուղիկոսաց ազգին՝ բաղմանան ուրեք ուրեք ի նոսա և յուղմունք ինչ և շփոթութիւնք, այր խոնարհ գորով և խաղաղասէր, ոչ բարւոք համարեցաւ կալ ի նմին իշխանութեան, ապա յետ իբր վեց ամսոյ կալոյ յիշխանութեան ի Մարաշ, եթող զիւր կաթուղիկոսութիւն, և դարձաւ վերստին ի վանա իւր՝ և եկաց անդ։

807. ԻԷ.

Վաւիթի հաւատարմութիւնը իւրաքանչիւր
յԱղթամար. որոշ յաջորդէն և այլ. Ինչ
ամենայն զիջող յայտնէ:

(Ամբ Տեառն 1113): — Վաւիթ Աբբե-
կոսիսկոպոս Աղթամարայ՝ որդի ուրումն
Թառնկայ՝ լուեալ՝ եթէ ըստ յանձնարարա-
րութեան Վարսդի օծաւ ի Աթուղեկոս
ամենայն Հայոց Վրիգոր Պաշտօնունի
եղբայր Շնորհալոյն ի քսանամեայ հա-
սակի պատանեկութեան՝ զչարեալ ընդ
այս յոյժ, առիթ առեալ զահասութիւն
նորա, ապստամբեցաւ ի նմանէ և յարոյց
զվրդովումն յազգին, և ժողովեալ զհինգ
եպիսկոպոսունս ի Զորոյվանս՝ ձեռնադրի
ի նոցանէ կաթուղեկոս՝ և նստի յԱղթա-
մար. ուր և յընդունելութիւն կաթու-
ղեկոսութեան իւրոյ՝ այս կաշառս ոչ
սակաւ այլազգի իշխողի տեղոյն, և գրէ
թուղթս ի զանազան տեղիս ընդունել
զինքն կաթուղեկոս Հայոց, և զպարզա-
միտս ջանացեալ հաւանեցուցանել ըն-
ծայիւք և աղաչանօք, զպատճառս զայս-
պիսիս ի մէջ առեալ, թէ աստ ի Աստ-
պուրական աշխարհէ գերեզման Ասհան
Աթուղեկոսի և այլոց ոմանց, թէ աստ է
սեղան սրբոյն Վրիգորի, և Քօզ և Վա-
ւազան և Վօտի մաշիկդէն նորա, և որ
մեծն՝ Աջ նորա սուրբ, և հողաթափ մի
Հռիփսիմեայ սրբոյ, և շղարշ կամ դաս-
տառակ նորաւ. Եւ թէ՛ աթոռ է Արծ-
րունի թագաւորաց Հայոց այս տեղի,
որովք և հեռեկեցուցանէ՝ տեղոյն ար-
ժանի լինել և կաթուղեկոսարան. ընդ որ
իշխանաց բազմաց հաւանութիւն ցու-

ցեալ և արեւելեայց եպիսկոպոսաց՝ ըն-
կալան զնա, և բազումք ևս անհաւան ընդ
այն և հակառակաթոռ ևս զնա համա-
լեալ՝ մերժեն զնա իբրեւ զապստամբ ի հա-
րազատ Աթոռոյն Հայրապետութեան:

(1114): — Քայսակիսի գործսն Վաւթի
լուեալ Վրիգոր Աթուղեկոս, արար զայն
Ժողով մեծ՝ յեպիսկոպոսաց՝ ի վարդապե-
տաց՝ միանգամայն երկու հազար և աւելի
ևս անձանց, որպէս զնի ի կարգի Ժողո-
վոց՝ ի հատարն Ա ի Սեաւ լեառն, ուր ա-
ռաջի եղեալ զարարս Վաւթի յԱղթա-
մար, բանադրեցին զՎաւիթ՝ համաձայն
խորհրդով՝ նորմս եղեալ և ի վերայ այ-
նոցիկ, որք ի ձեռն աշխարհական իշխա-
նութեան և կաշառանօք ամբարձցին. յաս-
տիճան կաթուղեկոսութեան՝ կամ ևս
եպիսկոպոսութեան. և յադագս ամենայնի
այսոցիկ գրին յարեւելս առ եպիսկոպոսս
և իշխանս և առ նոսա իսկ՝ որոց ընկա-
լեալ էր զՎաւթին կաթուղեկոսութիւն.
որք և ըստ բանից Ժողովոյն մերժեալ
զնա՝ յարեցան ի Վրիգոր:

807. ԻԷ.

Արեւորդի հայտնաբերութիւնը

(Ամբ Տեառն — 1170): Արեւորդիք յի-
շատակեալք ի յօդ. Ք. և Ժ. Ք.՝ կոչին ի
ամին ժամանակի՝ որպէս ի նոյն յօդուածսն
գրի, ի Սամոստիա քաղաքի և յայլ տե-
ղիս, որոց ձանաչելով զմորթութիւն իւ-
րեանց յաւուրս Շնորհալոյն՝ զիմեն
աղաչանօք առ քորեպիսկոպոս քաղաքին
Թողոս՝ ընդունել զինքեանս ի հաւատս
Ճմարիաս: Եւ եպիսկոպոսն զբարձից
նոցա գրեալ առ Շնորհալին՝ Վերսէս՝ և

ընկալեալ ի նմանէ՝ դամենայն՝ զոր ինչ արժան էր ընդունելոյ ի հաւատա Վր- բիստոսի՝ մկրտէ զնոսա, որովք և ու- տեալ զարձկոցն զբանս ուղիղ հաւատոյ՝ հաստատեցան ի ճշմարիտ անսոսած զի- տութիւնն ըստ որոյ և անհետ եղև սա- կաւ առ սակաւ մոլորութիւն Երևոր- դեաց:

ՅՈՒՆ ԻԹ.

Բարսեղ հակառակախոս կախողիկոս

յԼԵՒ՝ լամ 23:

(Եւք Տեառն 1180): - Յաղագս ժո- դովոյն Հռովմկայու որ վասն միաբանու- թեան Հայոց եկեղեցւոյն ընդ Յունաց յառուրս Վրիգորի Տղայ կոչեցելոյն, շե- փոթութիւն և աղմուկ ծագեալ ի վա- նականս Սանահնի և գրեթէ յամենայն հոգեւորականս մայրաքանիցն Հաղբատայ և Չորոգետացւոց, որոց յամենայնի գլուխ գոյով Տռաւորդւոյն Վրիգորի՝ ի բաց կացեալ ի Վրիգոր Կաթուղիկոսէ յա- րեցան յեպիսկոպոսն Ենւոյ քաղաքի ի Բարսեղ՝ և յոմանս ի Շիրակացւոց, մահալք ընդ իշխանութեամբ Բարսղի՝ ծանեան զնա Հայրապետ իւրեանց, բայց Հայք արեւելեան և արեւմտեան՝ մերժեալ զնոցին զայս անջատութիւն՝ կացին ընդ իշխանութեամբ Վրիգորի, ընկալեալք անդիմադարձ զմեծ Ժողովն Հռովմկա- յու՝ և զբան նորին համաձայն հարադատ դաւանութեան իւրեանց՝ որ յաղագս երկուց բնութեանց անխառն և անշփոթ միաւորութեան ի Վրիստոս, և ոչ միայն ի Աղիկիա, այլ և յամենայն սահմանս Հայոց յԵնի, ի Վաղարշ, ի Տփլիս:

Սոյն Բարսեղ՝ առաւել ևս զօրացաւ ի վտարանջութեան իւրում՝ ի նպաստից Եպիսկոս իշխանի եղբօր իւրոյ՝ յորժամ նանիզակալից եղև արքային Վրաց, յոր- մէ հետէ և ինքնիշխան վարէր ի կողմանս Ենւոյ՝ Հայրապետական ճոխութեամբ:

(1195): - Իսկ յորժամ յետ ժամա- նակաց վախճանեցաւ Վրիգոր Կաթուղի- կոս Չորրորդ և ընտրեցաւ Վրիգոր Եպի- րատ, կուսակիցք Բարսղի Տռաւորդին Վրիգոր և Վաւիթ Վորարեցի և այլ ևս համախոհք սոցին՝ դառնացեալ ընդ կա- թուղիկոսութիւն Եպիսկոսին, և ոչ ևս կամելով հնազանդել նմին՝ ջանացին ա- մենայն զօրութեամբ կացուցանել կա- թուղիկոս զԲարսեղ՝ յիշատակեալն և- պիսկոպոս Ենւոյ, այլ չկարացեալ հա- ճեցուցանել ընդ այս զԼեոն Լերկորդ, բազում բանս չարս զԼամբրոնեցւոյն Աերսիսէ գրեցին առ նա, համարելով զնա ինքն զԼամբրոնեցին արդեւառիթ ընտրութեան Բարսղի (1196). ըստ որոց և պառակտեցան հեռիսայինք ոմանք ընդ յիշատակելոցս վանաց առ ժամանակ ինչ՝ և կալան իւրեանց իբրեւ ստանձին Կա- թուղիկոս զԲարսեղ մինչև ցմահ նորա, բայց ազգն բաց ի Շիրակայնոց՝ և եպիս- կոպոսի նոցին՝ ընդդէմ դառնային նոցա՝ իբրեւ տպաւորից Հայրապետական Ե- թոռոյն:

Իւր ասլա յընկենտել Լեոնի Եռաջնոյ արքայի՝ Հայոց զՀովհաննէս Կաթուղի- կոս Հռովմկայու (1203), և ի հաստատելն նորա ի Սիս յԼթոս Կաթուղիկոսու- թեան՝ զՎաւիթ Լերկորդ, ի մեծն Հայս՝ հաստատեցին զիշխանութիւն Ենեցւոյն Բարսղի՝ և կացուցին իւրեանց կաթու-

զիկոս, յորում Ժամանակի և բնակիչք փոքուն է այոց՝ կացուցանելն ինքեանց զԱնանիա Աթուղիկոս:

809. 1.

Անանիա Կաթուղիկոս Կաթուղիկոս

Համ Կ Ե Աթուղիկոս:

(Ըմբ Տեառն 1203): — Իբրև վախճանէր Պարթուղիկոս Ապիրատն կոչեցեալ՝ ի Սիս, և ընտրութիւն լինէր նոր Աթուղիկոսի, ի հրամանէ արքային Լեւոնի Ը, յիբրև կողմն պառակեցան Ժողովեալիսկոպոսաց, կէսք հաճէին յԱնանիա Կաթուղիկոս Աբաստիոյ՝ համարեալն յազգականութենէ Վեռապարձին, և կէսք յարքեպիսկոպոսն Սոյ ի Յովհաննէս. յորոց առաւելն երկպառակել՝ Լեոն արքայ հրամայէ ածել ի Աթուղիկոսութիւն զՅովհաննէս՝ զընտանի համարեալն իւր՝ և սիրելի պաշտապանաց իւրոց՝ այր փառացի անձամբ:

Եւ յօժանիլն Յովհաննէս ի Աթուղիկոսութիւն ըստ հրամանին արքունի իբրև քրթմնէին կողմնականք Անանիայի ի թէ ոչ համակամութեամբ Կաթուղիկոսաց ընտրեցաւ Յովհաննէս՝ այլ միայն ըստ հաճոյս արքային, Անանիա վատահայեալ այսո՝ ձեռներէց լինէր յայն ստախճան, և միաբանութեամբ Կաթուղիկոսաց և վանականաց փոքուն է այոց՝ և առաւել ևս բնակչացն Աբաստիոյ հետամուտ եղեալ Աթուղիկոսութեան, և մեծագին ընծայեք առեալ զկամս Սուրբնատին մեծ Ամբրային Իսնիոյ, որ իշխէր կողմանց այնոցիկ, նստաւ առանձին Աթուղիկոս ի Աբաստիա, և այս իշխանութիւն յա-

ջողէր նմա ապաքէն ըստ հիմանցս այսոցիկ. զի էր աթուղիկոսութեան Աբաստիա՝ քաղաք Երծրունեաց, և զի Աթուղիկոսաբարձին Պետրոսի, ուր կայր մօրմին նորա: Եւ որպէս ասացաւ ի նախընթաց յօդուածն, յօժանիլ Վաթիկ ի Սիս յաթուղիկոսութեան, և յարհամարհել Յովհաննէս զհրաման արքայի ի Հոսիմկայ, օժաւ և նա ինքն Անանիա Կաթուղիկոս ի Աբաստիա: Որ և շօջէր այնուհետեւ տիրաբար այցելութեամբ ի թիմս իւր՝ առնելով զգանազան կարգաւորութիւնս, զի ունէր ընդ իւրև ոչ սակաւ Կաթուղիկոս:

(1204): — Ի սմին այցելութեան գնացեալ նորա ի Անտարիա քաղաք Ապագովկացոց՝ Ժողովուրդն համօրէն ընկալան զնա մեծ պատուով իբրև Կաթուղիկոս սապետ ազգին. ուր գտեալ նորա և խնայատակիլ թէնդորոսի ուրումն որդւոյ առն բարեպաշտի ի Հայոց՝ որպէս ի համօրն Պ, ի կարգի նահատակաց Հայոց Եկեղեցոյն, առաքէ առ նա զոմն Վեպրգ քահանայ քաջալիբել գնա, որով ուրախացեալ թէնդորոսի՝ ժամ առ ժամ փափագէր կատարման:

Ի յաճախել յարեւելս ի վարդապետ Հայոց բաղմադիմի շփոթութեանց ի վերայ Ժողովոյն Սոյ ըստ բանից Օսքարիայ սպասալարի՝ և ինչ ինչ ծիսից փոփոխանց՝ (1206) մեռաւ սա ինքն Անանիա առանձին կաթուղիկոս Աբաստիոյ, և բարձաւ երկպառակութիւն Աթուղիկոսական իշխանութեան:

80Գ. ԼԱ.

Առաջինընդամենը ի վերջինն է Սե:

(Ըմբ Տեառն 1287):—Յետ վախճանին Յակոբայ Ալայեցւոյ, ի ժողովն ընտրուած իսն նոր Աթուղիկոսի, յորժամ Լեոն Երբայ Երկրորդ ջանայր կացուցանել իգահ Հայրապետական զՎրիգոր Անաւարդեցի, արք ժողովոյն հակառակեալ նմին՝ յաղագս պարզամտութեան նորա և յարելոյն ի Հոռոմս, միաբան հաւանութեամբ ընտրեն ապա ի Հայրապետութիւն աղբիս՝ զԱստանդին արքեպիսկոպոս Անսարիոյ՝ զԱտուկեցին զմականուամբ կոչեցեալն Պրօնադործ, և յԼազ շարաթումեծի Օլատկին ձեռնադրեցաւ ի Սիս փառաւոր հանդիսիւ Աթուղիկոս ամենայն Հայոց:

Իբրեւ հասին թուղթ պապին Հռովմայ Աիկողայոսի չորրորդի առ արքայ Հեթում, որ յաջորդեաց Լեոնի, յաղագս միութեան Հայոց ընդ եկեղեցւոյն Հռովմայ և գնալոյ զհետ վարդապետութեան Յովհաննու Լատին կրօնաւորի, որ հըրեշտակութեամբ գնացեալ էր առ փափն ի զիմաց Հեթմոյ, յաղագս այսոցիկ իրացըս՝ ծագեցաւ գժտութիւն ի մէջ արքայի և Հայրապետին, և ի հրամանէ արքային լեալ ժողով ի վերայ բանիցս, անկաւ Աստանդին յԱթուղի և քսորեցաւ:

(Ըմբ Տեառն 1290):—Ելլ ի ժողովն մեծ ի Սիս յետ վախճանի Անաւարդեցւոյն՝ յաղագս ընտրութեան նորոյ Աթուղիկոսի՝ և ընդունելոյ զնամակ դաւանութեան նորա, զորմէ տես ի ժողովս, վերստին կացուցաւ Աթուղիկոս ի Սիս (1307), ուստի քսորեալ էր զառաջինն,

և յարշաւանս անդ թաթարաց յաշխարհըն Աիլիկիոյ՝ և այլոց ազգաց (1322)՝ զրէ թուղթ առ պապն Հռովմայ հանդերձ արքայիւ Լեոնիւ Ի և պիսկոպոսօք յօդնութիւն հասանել հօտին իւրոյ ի սերքրիստոնէութեան՝ պատմելով նմա զամենայն արկածսն, զի այս հուր՝ որ բորբոքեցաւ, ասէ, օր քան զօր ծաւալի, և չեք հնար շիջուցանելոյ:

Յետ այսորիկ ոչ հանդուրժեալ նորայլ ևս առ սաստիկ ցաւոց սրտին՝ յաղագս այնչափ աղէտիցն հօտին իւրոյ, զոր տեսանէր առաջի աչաց, վախճանի անգէն յետ վարելոյ զիշխանութիւն Աթուղիկոսութեան զամս տասն և վեց (1323):

80Գ. ԼԲ.

Պրիգոր Է. Անաւարդեցի, Յեառնի
և Առաջինընդամենը ի վերջինն է Սե:

(Ըմբ Տեառն 1294):—Յորժամ Ստեփաննոս Աթուղիկոս վախճանի ի վտարանդութեան յԱղիպտոս ի ցաւոց սրտին, հաւանութեամբ եպիսկոպոսացն Աիլիկիոյ նստաւ յաթոռ Հայրապետութեան եօթներորդ Պրիգոր Անաւարդեցի, որ և զառաջինն արժանի համարեալ էր Աթուղիկոսութեան ի Լեոն արքայէ յետ մահուան Յակոբայ Ալայեցւոյն. սա՛ վասն զի աւերեալ էր Հռովմայ ի նմին ժամանակի՝ անտի փոխեաց զԱթուղի Աթուղիկոսական ի Սիս, և անտի եցոյց սեր առ Աթուղիկոսական աթոռն Եղթամարու, յորմէ հետէ արարեալ էր խողաղութիւն ի մէջ երկուց հայրապետական աթոռոցն՝ Լեոն արքայ՝ բառնալով ի նմանէ գնդովսն եղեալսն ի վերայ նորա՝ ի ժողովոյն յա-

ւուրս Վաւթի՝ վասն ինքնագլուխ վարե-
լոյն անկախ ի մեծ Վաթուղիկոսէն:

Համբաւ Վաթուղիկոսութեան Վրի-
գորի Անաւարդեցւոյ Հասեալ ի Մեծն
Հայս յարեւելս՝ եղև պատճառ խռովու-
թեան վարդապետաց որ անդր, որով և
տրտունջ ի մէջ նոցա. զի գիտէին զնա
հետամուտ ծխից ազգաց այլոց, որոյ վասն
և Հոռոմ մականուանէր. և լուեալ՝ եթէ
փոփոխութիւնս կամի առնել եկեղեցա-
կան արարողութեանց և այլայլել զինչ ինչ
մասունս հաւատոյ, դժկամակութեամբ
յոյժ ընդ այն՝ արարին Ժողով ի Սիւնիս
ինմին ամի՝ զրեալ առ նա թուղթ հան-
դերձ ստորագրութեամբք մետասան և
պիսկոպոսաց և վարդապետաց և քանի
մի երեւելի իշխանաց, յորում յայտ առ-
նեն զկասկածանս իւրեանց վասն փոխելոյ
նորա զԾէսս, և համարելով զայն իբր յե-
ղաշնութիւն կրօնից և աւանդութեանց ազ-
գիս, և ազգ առնեն նմա ի բաց կալ յայն-
պիսի նորաձեւութենէ, և մի՛ մուծանել
յԱկեղեցի աւելի ինչ կամ պակաս՝ որ ոչ
են եղեալ ի հարցն սրբոց. տպա թէ կա-
միցիս, ասեն, յայնժամ մի՛ աշխատ լի-
նիք և մի՛ զմեզ աշխատ առնէք. ըստ ձեր
կամաց լիցի աշխարհդ այդ՝ և այլ ոք որ
կամիցի, և զմեզ թողէք, ասեն, ի մեր դի-
տութիւնս. և մեք կացցուք և մնացուք՝
ակնունելով վերին այցելութեանն: Խընդ-
րեն ի նմանէ ևս՝ առնել ձեռնարկ հաս-
տատուն և անխախտ կտակաւ միարանու-
թեամբ եպիսկոպոսացն Ալիկիոյ՝ և ա-
ռաքել առ ինքեանս իբր զպիտեար ան-
ջնջ, առ ի հնազանդութիւն իւրեանց
Հայրապետական Աթոռոյ նորին:

Այլ զի ընդ սոսա էր Ստեփաննոս և
պիսկոպոս Սիւնեաց Ուռպելեան, և գրիչ
թղթոյ Ժողովոյն առ Անաւարդեցին Վը-
րիգոր, և ատելութեամբ ընդ նմա, զրեաց
առ նա և ինքն թուղթ առանձին յան-
դիմանական՝ յազադս վերոյդրեալ հան-
գամանաց, և ի նոյն միտ զրեաց զգիրք մի՛
ընդդէմ դաւանութեան և աւանդու-
թեան Յունաց՝ կոչեցեալ Չեռնարկ Ստե-
փաննոսի Սիւնեցւոյ՝ որպէս տպագրեալն
է ի Պօլիս, ընդարձակելով ի նոյն զկարդ
բանից թղթոյ նախասացեալ վարդապե-
տաց: Բայց չէ յայանի, եթէ զի՛նչ պա-
տասխանի արար Վաթուղիկոսն Վրիգոր
թղթոյ Ժողովոյն: Արևի թէ՛ զանդիւս
նոցին ոչ ընկալաւ, վասն զի արար զմտա-
զրեալ փոփոխութիւն ի Ծէսս և յարա-
բողութիւնս Հայոց եկեղեցւոյն, որպէս ի
կարգի բանիցս տեսցի ստորև:

Իբրև զլեաւոր աւագանիք թագաւո-
րութեանն ի թշնամութիւն բերեալք ընդ
Հեթմոյ Բ. արքայի ի վերստին յաջոր-
դել նորա յԱթոռն՝ կամէին կորուսանել
զնա, և արքայ՝ նոցա զփոխադարձն՝ յետ
լսելոյն զդաւաճանութիւնն, Վրիգոր Վա-
թուղիկոս մտեալ ընդ մէջ՝ հաշտեցոյց
զնոսա, և ցուցեալ հաստատութեամբ
զհաւատարմութիւն իշխանացն՝ առնէր
խաղաղութիւն ի միջի:

Յետ այսորիկ ի խաղաղութեան աշ-
խարհին Ալիկիոյ՝ ժամանակ յաջող ին-
քեան համարեալ ի վեր հանել զկոր-
հուրդ մտաց իւրոց ի փոփոխութիւն ծիօնից
և արարողութեանց (1305), զրեաց թուղթ
առ երեւելի եպիսկոպոսունս արեւելեաց
վասն այսր իրի, նախ առ արքեպիսկոպոս
աանն Սիւնեաց՝ Յովհաննէս Որպէլ, որ

մարմնաւոր իշխանութեամբ ևս պայա-
զատէր զաշխարհն, ապա առ Օսթարիա
Պործորեցի՝ արքեպիսկոպոս Արտազու-
ւե առաջնորդ վանաց Թադէոս առաքե-
լոյն, և առ մեծ վարդապետն Յովհանն
Պործորեցի ի վանս Պործորու. զրեաց
և առ Յովհաննէս արքեպիսկոպոս Բըճ-
նոյ, և առաջնորդն լերին Վարազայ և
առ այս՝ որպէս և առ Ասայի վարդապետ
Նշեցի դասասաց վարժապետ արեւելեայց
ի կողմանս Արեւանայ՝ ի Վայքի ձոր:

Որոյ վասն Օսթարիա Պործորեցի և
Յովհաննէս Արպէլ հանդիպելով միմեանց
ի Վազքէ, խորհուրդ արարեալ ի վերայ
բանից Աթուղիկոսին հանդերձ վար-
դապետք ոմամք, թէ և հաւանեցան
խառնել ջուր ի խորհուրդ բաժակին, և
կատարել զծնունդն Քրիստոսի ի 25
Վեկտմբերի, այլ հուսկ անկարելի դա-
տեալ զփոփոխութիւնսն մուծանել յա-
րեւելեան եկեղեցին՝ զրեաց Յովհաննէս
արքեպիսկոպոս Արեւնաց Արպէլ առ Աա-
թուղիկոսն, թէ չկարեմք բնաւին հա-
ւանեցուցանել զազգն ի նորաձեռութիւ-
նն, և եթէ բուռն առնեմք, ծագեցին
աղմուկք մեծամեծք:

Այլ մինչ վասն այսպիսի փոփոխմանց
ծաղեցաւ շփոթութիւն ընդ մէջ Պոր-
ծորեցոյն և Արպելն Յովհաննու և ի
տեղիս տեղիս, և հասին ասրաձայնու-
թիւնք այլ և այլ վարդապետաց ի կող-
մանց կողմանց ի լուր Անաւարդեցոյն,
անկանէր ի կասկած՝ երկուցեալ՝ եթէ
խափանեցի մտադրեալն իւր խորհուրդ,
զոր ջանայրն կատարել. սակս որոյ և զը-
րեալ նորա թուղթ յորդորանաց առ
Թագաւորահայրն Հեթում երկար բա-

նիւք բոլորազրութեամբ հանգամանացն
փոփոխմանց արարողութեանց և ծիսից,
աղաչէր զնա ձեռնառլ լինել յայն ի կա-
տարումն, և ժողով առնել եպիսկոպո-
սաց և վարդապետաց, և զգուշաւոր քնն-
նութեամբ տեսնալ զիրսն, զոր արժանն
է՝ ընդունել և համաձայնել այլոց եկե-
ղեցեաց. զի առանց խորհրդոյ և կամաց
նորա ոչ իշխէր առնել ինչ՝ թէ և ի կողմն
իւր ունէր զարքայն Աւոն, մանաւանդ
զի՝ և չէր իսկ հաճեալ Թագաւորահայրն
ընդ կամս նորա և պատուէր ևս յղեալ
էր առ Աթուղիկոսն՝ վարել զգուշու-
թեամբ, զի մի խռովութիւն ինչ ծա-
ղեսցի յազգին յայնպիսու՝ դառնու-
թեան ժամանակի:

Այսպէս յայտարարեալ Աթուղիկո-
սին առ Հեթում զխորհուրդ սրաի իւրոյ
ի վերայ ծիսիցն փոփոխմանց, չե առեալ
պատասխանի ի նմանէ՝ շարագրէր ինքնին
զնամակ դաւանութեան՝ եղեալ ի նմա
զոր միանգամ հաստատել ըղձայր ժողո-
վով, զոյր և օրինակ մատուցեալ առ ար-
քայ Աւոն՝ ծանուցանէր նմա ևս, թէ
զրեալ է զայնմ ամենայնէ առ Թագաւո-
րահայրն Հեթում՝ խնդրեալ զհաճու-
թիւն նորա: Այլ մինչդեռ յայսմիկ խոր-
հրդեան կայր և ակնունէր տանել ի զլո՝ իս
զայսպիսի իրողութիւն հաւատոյ և մու-
ծանել յԱրեւելեցի Հայաստանեայց զզա-
ւանութիւն այլոց ազգաց՝ ի հաճութենէն
Հեթմոյ և Թագաւորին, հասանի նմա
մահ կենաց յիս կալոյ իւրոյ զամս տասն
և երեք կամ տասն և չորս (1305):

Իսկ թէ ի՞նչ ինչ էին փոփոխութիւնք
մտադրեալք ի նմանէ մուծանել յեկեղեցիս
մեր՝ այն ամենայն եղեալ են յերրորդ

ժողովն Սոսի և Ատանայ, ըստ որում վերաբերի ի կարգս ժողովոցն:

Սոյն Ղարիբոր Անաւարդեցի արար գործ վաստակոց զքանի մի ճառս և զերդս բազումս և Շարականս ի խնդրոյ արքային Հեթմոյ և եղբոր նորա Աստանդեայ՝ և եղբորորդւոյ նորա Աւանի՝ յանուն նոցա և իւր զսկզբնատառսն յօրինելով. բայց զի էին ամենայն յոճ անպիտան՝ չեղեն ընդունելի ի գործածութիւնս Արար առանձին և Շարականս Մեծացուցելից ըստ պատշաճի ի տօնի իւրաքանչիւր սրբոց, և սա զառաջինն եմոյժ սովորութիւն զամենայն աւուրս տեղ զՄեծացուցէս, զի յառաջ քան զայն յաւուրս տէրունական տօնից և Աստուածածնի միայն տեին. այլ ազդն զսովորութիւնն միայն ընկալեալ՝ զՇարականս Մեծացուցելից ի գործ եղ զնախնեացն՝ վասն տէրունական տօնից: Սմա տեղեակ գորով լիզուի Յունաց և Ասորոց, թարգմանեալ ինչ ինչ ի նոցանէ, յաւել ի Յայսմաւուրն՝ կարգելով զայն ըստ աւուրց ամսոյ: Աւ վասն փոփոխութեան տօնից՝ արար զնոր Տօնացոյց ըստ ամսոյ, այլ պահէր առ իւր առանձին՝ սպասելով ժամանակի:

Աս ջանացաւ յարմարել զճէսս Հայոց ընդ Ատանացւոցն և Յունաց, որոց զըխաւորք էին ինն, վասն որոյ ժողովն եղև յետ վարձանին նորա. և են այսոքիկ. 1, խառնել զջուր ի բաժակն, և յաւելուլ ինչ ինչ ի սպասս Պատարագի. 2, բառնալ զխաչեցարն ի սրբասացութենէ. 3, զամենայն տօնս տօնել ըստ ամսաթուոյ. 4, պահել զպահս հսկմանց ըստ Ատանացւոց, և զայլ քանի մի պահս. 5, փոխել զբանս Մաշտոցաց՝ ի կանոնս մկր-

տութեան, զրոշմի, ձեանադրութեանց և այլոց օրհնութեանց. 6, միայն ի չորս եղանակս տարւոյն տօնել ձեռնադրութիւն ըստ Ատանացւոց. 7, փոխել ինչ ինչ ի ժամերգութիւնս առաւօտու և երեկոյի, և յաւելուլ ի նոսին զպէսպէս կցորդս յայլոց ազգաց. 8, ի կիր առնուլ զիւղ երեխայից, և 9, կատարել զվերջն օծումն հիւանդաց: Բայց յայսմ ամենայն և ոչ զմին ընկալաւ Ակեղեցին Հայոց ոչ ի Արիւիկա և ոչ յայլ տեղիս, միայն զվերջն օծումն՝ ոմանք և եթ, որ և այժմ դադարեալ:

Չինչ ինչ ի ծիսից աստի ինքնին ի գործ եղ ըստ իւրում վկայութեան, բայց յոյժ ծածուկ, զի մի՛ անկցի յԱթոռոյն, որպէս ջուր խառնել ի բաժակն, և զայլս ըստ կարեաց:

(Ի յառաջսն)

ԱՌԵԼ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵԼԵՑԻՈՅ ԱՆՑԵԱԼՆ.

(Շարունիսն)

Կոստանդին Բ. Հայրապետ Կատուկեցի՝ նայելով ի ժամանակին պապականութեան խլրտմանց դէմ՝ անհրաժեշտ եղած պահանջմանց՝ ըստ բաղձանացողջամիտ պաշտօնէից եկեղեցւոյ եւ Ազգի՝ պաշտպանողական գովելի մի գիրք կրօնէ, սակայն (Հեթում թաղաւորի) պետական բռնութեան չկարողանալով ցվերջն դիմադրել եւ պապականութեան (կամ Հռովմէականութեան) ոգւով տոգորուած անձանց մեքենայու-